

دانشکده ادبیات و علوم انسانی
دکتر علی شریعتی

پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد
گروه آموزشی زبان و ادبیات فارسی

بررسی و تحلیل کاربرد اشعار سنایی در متون نثر تا پایان قرن دهم

استاد راهنما:
دکتر محمد جعفر یاحقی

استاد مشاور:
دکتر سید عباس محمدزاده رضایی

نکارتش:
محبوبه علی حوری فیض آبادی

تاجستان ۱۳۸۴
این پایان نامه در قطب علمی فردوسی‌شناسی تهیه شده است.

به پاس محبت های مادر سفر کرده ام
و زحمات پدر رنج کشیده ام،
این همراه ماندگار را به جویندگان
دانستن پیش کش می کنم.

سپاس گزاری

سپاس پروردگاری را که ریاضت جسم، و آرامش و تعالی روحم را در مطالعه و دانستن قرار داده است. در انجام این پایان نامه، از یاری و حمایت بزرگوارانی برخوردار بوده ام که بدون یاری و حمایت آنان، کار بدین شکل در نمی آمد. این پایان نامه، نتیجه ی راهنمایی های عالمانه و مشفقانه ی استاد بزرگوار، دکتر محمد جعفر یاحقی و مشاوره های نکته بینانه و مؤثر دکتر سید عباس محمدزاده است که در تمام طول انجام کار، پشتیبان این شاگردشان بوده اند؛ خاضعانه، این همه یاری را سپاس دارم. نیز، از همکاری کارکنان کتابخانه ی دانشکده ی ادبیات و علوم انسانی مشهد، کتابخانه ی قطب علمی فردوسی شناسی و کتابخانه ی آستان قدس رضوی؛ به ویژه بخش نسخ خطی، سپاس گزارم. در انجام، از حمایت های بی دریغ خانواده ام که در این مدت صبورانه ناسازگاری های مرا تحمل کرده اند؛ سپاس گزاری می کنم.

بسمه تعالی .
مشخصات رساله /پایان نامه تحصیلی دانشجویان .
دانشگاه فردوسی مشهد

عنوان رساله /پایان نامه: بررسی و تحلیل کاربرد اشعار سنایی در متون نثر تا پایان قرن دهم.		
نام نویسنده: محبوبه علی حوری فیض آبادی نام استاد(ان) راهنما: دکتر محمدجعفر یاحقی نام استاد(ان) مشاور: دکتر سید عباس محمد زاده رضایی		
دانشکده : ادبیات و علوم انسانی	گروه: زبان و ادبیات فارسی	رشته تحصیلی: زبان و ادبیات فارسی
تاریخ تصویب: ۱۳۸۸/۰۷/۱۳	تاریخ دفاع: ۱۳۸۹/۰۶/۲۷	
مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد ●	دکتري ○	تعداد صفحات: ۲۳۱
<p>چکیده رساله /پایان نامه :</p> <p>استشهاد در اصطلاح بدیع آن است که نویسنده متناسب با منظور خود، شاهد آورد. در میان انواع استشهادهایی که به آیه، حدیث و شعر می شود، استشهاد شعری به دلیل داشتن قدرت تأثیرگذاری و منحصر نشدن مفهوم در یک لفظ، در آثار منثور از دیرباز حضور مستمر و پایدار داشته است. برخی نویسندگان، اشعار سنایی را به دلیل ساختار و محتوای نو و بدیع و گستردگی معانی با اغراض گوناگون در آثارشان به کار برده اند. این پایان نامه به منظور بررسی و تحلیل این ابیات در آثار منثور مهم زبان فارسی در چهار فصل فراهم شده است.</p> <p>فصل اول، در نثر مزین به شواهد شعری، اهمّیت استشهاد و جایگاه سنایی و شعرش در زبان و ادب فارسی است. فصل دوم، در ابیات استخراج شده ی سنایی از متون نثر تا پایان قرن دهم و ضبط های گوناگون آن در متون یاد شده و آثار سنایی، فراهم آمده است.</p> <p>فصل سوم، شامل تحلیل این ابیات از نظر انواع کاربرد و ارتباط با متن است.</p> <p>فصل چهارم، شامل جدول ها و نمودارهای به دست آمده از این بررسی است که به نمایش گذاشته شده است.</p>		
کلید واژه:	امضای استاد راهنما:	
۱. نثر فارسی. ۲. استشهاد. ۳. اشعار سنایی. ۴. بررسی و تحلیل.	تاریخ:	

فهرست مطالب

سپاس گزاری یک

فهرست مطالب سه

فهرست جدول ها هفت

فهرست نمودارها نه

نشانه ها یازده

مقدمه ۱

۱) شناخت موضوع ۱

۲) اهمیت پژوهش ۲

۳) اهداف پژوهش ۳

۴) پرسش های پژوهش ۳

۵) فرضیه های پژوهش ۴

۶) روش پژوهش ۵

۷) پیشینه ی پژوهش ۵

۸) دستاوردهای پژوهش ۶

۹) کاربران پژوهش ۹

۱۰) ساختار و محتوای کلی پایان نامه ۱۰

فصل ۱: کلیات ۱۱

۱۲ نثر (۱-۱)
۱۲ (۱-۱-۱) تعریف نثر
۱۳ (۲-۱-۱) تاریخ تطوّر نثر
۱۴ (۳-۱-۱) انواع متون نثر
۱۵ (۱-۳-۱-۱) نثر مرسل ساده
۱۵ (۲-۳-۱-۱) نثر مرسل عالی
۱۶ (۳-۳-۱-۱) نثر مرسل فنی
۱۶ (۴-۳-۱-۱) نثر فنی مصنوع
۱۶ (۵-۳-۱-۱) نثر دوره‌ی بازگشت ادبی
۱۷ (۲-۱) استشهاد
۱۷ (۱-۲-۱) تعریف استشهاد
۱۷ (۲-۲-۱) تاریخچه‌ی استشهاد
۲۰ (۳-۲-۱) کمیّت استشهاد شعری در متون نثر
۲۱ (۴-۲-۱) اهمّیت استشهاد شعری
۲۳ (۳-۱) سنایی غزنوی
۲۳ (۱-۳-۱) زندگی‌نامه
۲۵ (۲-۳-۱) آثار
۲۵ (۱-۲-۳-۱) دیوان
۲۶ (۲-۲-۳-۱) مثنوی حدیقه الحقیقه
۲۶ (۳-۲-۳-۱) مثنوی کارنامه بلخ
۲۷ (۴-۲-۳-۱) مثنوی طریق التّحقیق (زادالسالکین)
۲۷ (۵-۲-۳-۱) مثنوی سیرالعباد الی المعاد
۲۸ (۶-۲-۳-۱) مثنوی عقل‌نامه
۲۸ (۷-۲-۳-۱) مثنوی عشق‌نامه
۲۸ (۸-۲-۳-۱) تحریمه القلم یا تجربه العلم
۲۸ (۹-۲-۳-۱) مکاتیب
۲۹ (۳-۳-۱) کمیّت اشعار سنایی در متون نثر
۳۰ نتیجه‌ی فصل
۳۱ فصل ۲: اشعار استشهدای سنایی

۳۲ اشعار
۱۲۴ یادداشت
۱۲۵ فصل ۳: تحلیل اشعار استشهدی سنایی
۱۲۶ (۱-۳) انواع کاربرد اشعار استشهدی سنایی در متون نثر
۱۲۷ (۱-۱-۳) تکرار مفاهیم و اغراض، بدون ایجاد ملالت و تنفر
۱۲۸ (۲-۱-۳) تکمیل متن به شیوه‌ای جذاب و اثرگذار
۱۲۹ (۳-۱-۳) توضیح و تبیین کلام
۱۳۰ (۴-۱-۳) استدلال در کلام
۱۳۱ (۵-۱-۳) برانگیختن تفکر و تعمق
۱۳۲ (۶-۱-۳) حسن آغاز
۱۳۲ (۷-۱-۳) حسن ختام
۱۳۳ (۲-۳) انواع ارتباط اشعار سنایی با متن
۱۳۳ (۱-۲-۳) ارتباط لفظی
۱۳۳ (۱-۱-۲-۳) شعر از نثر قابل تفکیک نیست
۱۳۴ (۲-۱-۲-۳) شعر از نثر قابل تفکیک است
۱۳۵ (۲-۲-۳) ارتباط معنایی
۱۳۵ (۱-۲-۲-۳) شعر در متمیم و تکمیل نثر است
۱۳۶ (۲-۲-۲-۳) شعر در تأیید و تأکید نثر است
۱۳۷ (۳-۲-۳) ارتباط موضوعی
۱۳۷ (۱-۳-۲-۳) مضامین
۱۳۷ (۱-۱-۳-۲-۳) تعلیمی
۱۳۸ (۲-۱-۳-۲-۳) دینی
۱۴۰ (۳-۱-۳-۲-۳) عاشقانه - عارفانه
۱۴۱ (۴-۱-۳-۲-۳) وصفی
۱۴۲ (۵-۱-۳-۲-۳) انتقادی
۱۴۳ (۶-۱-۳-۲-۳) شکوایی
۱۴۳ (۷-۱-۳-۲-۳) مدحی
۱۴۴ (۲-۳-۲-۳) صورت‌های کاربردی
۱۴۴ (۱-۲-۳-۲-۳) تشبیه

۱۴۵ تلمیح (۲-۲-۳-۲-۳)
۱۴۵ تمثیل (۳-۲-۳-۲-۳)
۱۴۶ داستانی (۴-۲-۳-۲-۳)
۱۴۷ تنظیر و تطبیق (۵-۲-۳-۲-۳)
۱۴۷ تکرار واژگان (۶-۲-۳-۲-۳)
۱۴۸ ترجمه (۷-۲-۳-۲-۳)
۱۴۸ ابیاتی که ترجمه‌ی معنایی هستند (۱-۷-۲-۳-۲-۳)
۱۵۰ ابیاتی که ترجمه‌ی تحت‌اللفظی هستند (۲-۷-۲-۳-۲-۳)
۱۵۱ ابیاتی که کلمه یا عبارت عربی در تداعی آن‌ها نقش دارند (۳-۷-۲-۳-۲-۳)
۱۵۲ نتیجه‌ی فصل
۱۵۴ فصل ۴: جدول‌ها و نمودارها
۱۵۵ جدول‌ها و نمودارها
۱۹۷ نتیجه‌ی فصل
۱۹۹ پیشنهادها
۲۰۰ فهرست‌ها
۲۰۱ فهرست ابیات (قصاید، غزلیات و...)
۲۰۸ فهرست ابیات (مثنوی‌ها)
۲۱۵ فهرست اشعار عربی
۲۱۶ فهرست نام کتاب‌ها و دیگر نوشته‌ها
۲۲۰ فهرست نام اشخاص
۲۲۳ فهرست نام مکان‌ها
۲۲۴ فهرست منابع و مآخذ

فهرست جدول ها

- (۱): پراکندگی موضوعات در متون نثر مزین به ابیات استشهادی سنایی تا پایان قرن دهم..... ۱۵۵
- (۱-۱): پراکندگی ابیات استشهادی براساس تصحیح های موجود آثار سنایی در متون تاریخی ۱۵۹
- (۱-الف): پراکندگی قالب ابیات استشهادی سنایی در متون تاریخی ۱۶۱
- (۲-۱): پراکندگی ابیات استشهادی براساس تصحیح های موجود آثار سنایی در متون عرفانی ۱۶۳
- (۱-ب): پراکندگی قالب ابیات استشهادی سنایی در متون عرفانی ۱۶۵
- (۳-۱): پراکندگی ابیات استشهادی براساس تصحیح های موجود آثار سنایی در قصص و حکایات ۱۶۷
- (۱-ج): پراکندگی قالب ابیات استشهادی سنایی در قصص و حکایات ۱۶۸
- (۴-۱): پراکندگی ابیات استشهادی براساس تصحیح های موجود آثار سنایی در متون دینی ۱۶۹
- (۱-د): پراکندگی قالب ابیات استشهادی سنایی در متون دینی ۱۷۰
- (۵-۱): پراکندگی ابیات استشهادی براساس تصحیح های موجود آثار سنایی در سرگذشت نامه ها ۱۷۱
- (۱-ه): پراکندگی قالب ابیات استشهادی سنایی در سرگذشت نامه ها ۱۷۲
- (۶-۱): پراکندگی ابیات استشهادی براساس تصحیح های موجود آثار سنایی در متون فنون ادبی و لغت ۱۷۳
- (۱-و): پراکندگی قالب ابیات استشهادی سنایی در متون فنون ادبی و لغت ۱۷۴
- (۷-۱): پراکندگی ابیات استشهادی براساس تصحیح های موجود آثار سنایی در متون سیاسی، اخلاقی و ۱۷۵

- (۱-ز): پراکندگی قالب ابیات استشهادی سنایی در متون سیاسی، اخلاقی، حکمی ۱۷۶
- (۸-۱): پراکندگی ابیات استشهادی براساس تصحیح های موجود آثار سنایی در متون ترسلی ۱۷۷
- (۱-ح): پراکندگی قالب ابیات استشهادی سنایی در متون ترسلی ۱۷۸
- (۹-۱): پراکندگی ابیات استشهادی براساس تصحیح های موجود آثار سنایی در کتب رجال ۱۷۹
- (۱-ط): پراکندگی قالب ابیات استشهادی سنایی در کتب رجال ۱۸۰
- (۱۰-۱): پراکندگی ابیات استشهادی براساس تصحیح های موجود آثار سنایی در متن انتقادی ۱۸۱
- (۱-ی): پراکندگی قالب ابیات استشهادی سنایی در متن انتقادی ۱۸۲
- (۱۱-۱): پراکندگی ابیات استشهادی براساس تصحیح های موجود آثار سنایی در متن شرح و تفسیری ۱۸۳
- (۱-ک): پراکندگی قالب ابیات استشهادی سنایی در متن شرح و تفسیری ۱۸۴
- (۲): پراکندگی ابیات استشهادی براساس تصحیح های موجود آثار سنایی در متون نثر تا پایان قرن دهم ۱۸۵
- (۳): پراکندگی قالب ابیات استشهادی سنایی در متون نثر تا پایان قرن دهم ۱۸۹
- (۴): پراکندگی قالب ابیات نویافته سنایی در متون ۱۹۴

فهرست نمودارها

- (۱): پراکندگی موضوعات در متون نثر مزین به ابیات استشهادی سنایی تا پایان قرن دهم ۱۵۸
- (۱-۱): پراکندگی ابیات استشهادی براساس تصحیح های موجود آثار سنایی در متون تاریخی ۱۶۰
- (الف-۱): پراکندگی قالب ابیات استشهادی سنایی در متون تاریخی ۱۶۲
- (۲-۱): پراکندگی ابیات استشهادی براساس تصحیح های موجود آثار سنایی در متون عرفانی ۱۶۴
- (ب-۱): پراکندگی قالب ابیات استشهادی سنایی در متون عرفانی ۱۶۶
- (۳-۱): پراکندگی ابیات استشهادی براساس تصحیح های موجود آثار سنایی در قصص و حکایات ۱۶۷
- (ج-۱): پراکندگی قالب ابیات استشهادی سنایی در قصص و حکایات ۱۶۸
- (۴-۱): پراکندگی ابیات استشهادی براساس تصحیح های موجود آثار سنایی در متون دینی ۱۶۹
- (د-۱): پراکندگی قالب ابیات استشهادی سنایی در متون دینی ۱۷۰
- (۵-۱): پراکندگی ابیات استشهادی براساس تصحیح های موجود آثار سنایی در سرگذشت نامه ها ۱۷۱
- (ه-۱): پراکندگی قالب ابیات استشهادی سنایی در سرگذشت نامه ها ۱۷۲
- (۶-۱): پراکندگی ابیات استشهادی براساس تصحیح های موجود آثار سنایی در متون فنون ادبی و لغت .. ۱۷۳
- (و-۱): پراکندگی قالب ابیات استشهادی سنایی در متون فنون ادبی و لغت ۱۷۴
- (۷-۱): پراکندگی ابیات استشهادی براساس تصحیح های موجود آثار سنایی در متون سیاسی، اخلاقی و ۱۷۵
- (ز-۱): پراکندگی قالب ابیات استشهادی سنایی در متون سیاسی، اخلاقی، حکمی ۱۷۶

- ۱۷۷ (۸-۱): پراکندگی ابیات استشهادی براساس تصحیح‌های موجود آثار سنایی در متون ترسلی
- ۱۷۸ (ح-۱): پراکندگی قالب ابیات استشهادی سنایی در متون ترسلی
- ۱۷۹ (۹-۱): پراکندگی ابیات استشهادی براساس تصحیح‌های موجود آثار سنایی در کتب رجال
- ۱۸۰ (ط-۱): پراکندگی قالب ابیات استشهادی سنایی در کتب رجال
- ۱۸۱ (۱۰-۱): پراکندگی ابیات استشهادی براساس تصحیح‌های موجود آثار سنایی در متن انتقادی
- ۱۸۲ (ی-۱): پراکندگی قالب ابیات استشهادی سنایی در متن انتقادی
- ۱۸۳ (۱۱-۱): پراکندگی ابیات استشهادی براساس تصحیح‌های موجود آثار سنایی در متن شرح و تفسیری
- ۱۸۴ (ک-۱): پراکندگی قالب ابیات استشهادی سنایی در متن شرح و تفسیری
- ۱۸۸ (۲): پراکندگی ابیات استشهادی براساس تصحیح‌های موجود آثار سنایی در متون نثر تا پایان قرن دهم
- ۱۹۲ (۳): پراکندگی قالب ابیات استشهادی سنایی در متون نثر تا پایان قرن دهم
- ۱۹۳ (۴): پراکندگی ابیات نویافته در متون نثر تا پایان قرن دهم
- ۱۹۵ (۵): پراکندگی قالب ابیات نویافته ی سنایی در متون
- ۱۹۶ (۶): پراکندگی ابیات نویافته ی سنایی در متون نثر موضوعی

نشانه های فصل ۲

<p>جامع = جامع التواریخ.</p> <p>جوامع = جوامع الحکایات و لوامع الروایات.</p> <p>جواهر = طوطی نامه یا «جواهر الاسمار».</p> <p>ح = حاشیه.</p> <p>ح ۱ = حدیقه، تصحیح مدرس رضوی.</p> <p>ح ۲ = حدیقه، تصحیح مریم حسینی.</p> <p>حافظ ابرو = زبده التواریخ.</p> <p>حدائق = تفسیر حدائق الحقایق.</p> <p>حق = حقایق الحدایق.</p> <p>حقایق = کشف الحقایق.</p> <p>خلاصه = خلاصه التواریخ.</p> <p>خلاصه الأشعار = خلاصه الأشعار وزبده الافکار.</p> <p>د = دیوان سنایی، تصحیح مدرس رضوی.</p> <p>داراب = داراب نامه بیغمی.</p> <p>ذخیره = ذخیره الملوک.</p> <p>راحه ۱ = راحه الصدور و آیه السرور.</p> <p>راحه ۲ = راحه الارواح فی سرور المفرح.</p> <p>رسایل = رسایل شاه نعمت الله ولی.</p> <p>روضات = روضات الجنات فی اوصاف مدینه هرات.</p> <p>روضه = روضه العقول.</p> <p>ریاض = ریاض الافکار در توصیف خزان و بهار.</p> <p>زبده = زبده التواریخ.</p> <p>زواهر = جواهر الاسرار و زواهر الانوار.</p> <p>س = سیر العباد الی المعاد.</p> <p>سمط = سمط العلی للحضره العلیا.</p>	<p>آثار = المعجم فی آثار ملوک العجم.</p> <p>احرار = احوال و سخنان خواجه عبیدالله احرار.</p> <p>احسن = احسن التواریخ.</p> <p>اخلاق = اخلاق الاشراف.</p> <p>اسرار = اسرار التوحید فی مقامات شیخ ابوسعید.</p> <p>اغراض = اغراض السیاسه فی اغراض الریاسه.</p> <p>التوسل = التوسل الی التوسل.</p> <p>الهی = مواهب الاهی.</p> <p>انوار = انوار سهیلی.</p> <p>اوراد = اوراد الاحباب و فصوص الاداب.</p> <p>بدایع = بدایع الافکار فی صنایع الأشعار.</p> <p>پ = غزل های حکیم سنایی، تصحیح جلالی پندری.</p> <p>ت = تصحیح.</p> <p>تاج = تاریخ جهانگشا.</p> <p>تارا = تاریخ جهان آرا.</p> <p>تاش = تاریخ شاهی.</p> <p>تاک = تاریخ بناکتی.</p> <p>تام = منتخب التواریخ معینی.</p> <p>تاو = تاریخ الوزراء.</p> <p>تجارب = تجارب السلف.</p> <p>تحفه = تحفه الملوک.</p> <p>تفسیر = جواهر التفسیر.</p> <p>تمهیدات = تمهیدات یا زبده الحقایق.</p> <p>تذکره = تذکره الشعراء.</p> <p>ج = جلد.</p>
--	--

لوایح = رساله لوایح.	سندباد = سندباد نامه.
م = مکاتیب سنایی.	سوانح = سوانح العشاق.
مآثر = تاج المآثر [نسخه خطی بدون صفحه شمار].	سیر = تاریخ حبیب السیر فی اخبار افراد البشر.
مجالس = مجالس سبعة.	شطحات = شرح شطحات.
مجمع = مجمع الانساب .	شمس = مقالات شمس تبریزی.
مرآت = مرآت المحققین.	ص = صفحه.
مرزبان = مرزبان نامه.	صحاح = صحاح الفرس.
مرصاد = مرصاد العباد من المبدء الی المعاد.	صف = صفوه الصفا.
مرموزات = مرموزات اسدی در مزمورات داودی.	صفا = روضه الصفا.
مسامره = تاریخ سلاجقه یا «مسامره الاخبار و مسایره الاخبار».	ظفر = ظفر نامه.
مصاییح = مصاییح القلوب.	ط = طریق التحقیق.
مصباح = مصباح الهدایه و مفتاح الکفایه.	طبرستان = تاریخ طبرستان.
مطلع سعدین = مطلع سعدین و مجمع بحرین.	طبقات = طبقات ناصری.
معاییر = المعجم فی معاییر اشعار العجم.	طهماسب = تذکره شاه طهماسب صفوی.
معیار = معیار الاشعار.	ع = مصراع.
مقامات = مقامات ژنده پیل.	عبر = عبر العاشقین.
مکتوبات = مکتوبات مولانا.	عقد = عقد العلی للموقف الاعلی.
مناقب = مناقب العارفین.	علیه = مواهب علیّه.
میبدی = منشآت میبدی.	عینیّه = رساله عینیّه.
نامه ها = نامه های عین القضات.	غ = غزل.
نفثه = نفثه المصدور.	فردوس = فردوس المرشدیّه فی اسرار الصمدیّه.
نفحات = نفحات الانس.	فیه = فیه مافیّه.
نگارستان = تاریخ نگارستان.	ق = قسمت.
وطواط = نامه های وطواط.	ک = کارنامه بلخ.
هرات = تاریخ نامه هرات.	کشف = کشف الاسرار و عدّه الابرار.
ینبوع = ینبوع الاسرار فی نصایح الابرار.	کلیله = کلیله و دمنه.
	لمعات = اشعه اللمعات.

نشانه های فصل ۴

حدیقه ۱ = حدیقه الحقیقه و شریعه الطریقه تصحیح مدرّس رضوی.

حدیقه ۲ = حدیقه الحقیقه و شریعه الطریقه تصحیح مریم حسینی.

حدیقه ۱- حدیقه ۲ = ابیات مشترک در هر دو حدیقه.

حدیقه ۱ و ۲ = ابیات استشهادی موجود در حدیقه الحقیقه و شریعه الطریقه، تصحیح مدرّس رضوی و تصحیح

مریم حسینی و ابیات مشترک در هر دو حدیقه.

دیوان (جدول ها) = دیوان سنایی تصحیح مدرّس رضوی.

دیوان (نمودارها) = ابیات استشهادی موجود در دیوان سنایی، تصحیح مدرّس رضوی و غزل های حکیم

سنایی، تصحیح جلالی پندری و ابیات مشترک در هر دو.

غزل ها = غزل های حکیم سنایی تصحیح جلالی پندری.

دیوان - غزلها = ابیات مشترک در دو کتاب دیوان سنایی تصحیح مدرّس رضوی و غزل های حکیم سنایی،

تصحیح جلالی پندری.

مثنوی ها = شامل کتاب های کارنامه بلخ، طریق التّحقیق و سیرالعبادالی المعاد.

ابیات نویافته = ابیات منسوب به سنایی که در هیچ کدام از آثار موجود سنایی یافت نشد.

⊙ ابیاتی که در حاشیه ی حدیقه ۲ آمده؛ تنها در حدیقه ۱ شمارش شده است.

«شعر تو روحانیان گر بشنوند از روی صدق
بانگ برخیزد از ایشان کای سنایی مرحبا»
(سنایی، ۱۳۴۱: ۳۹).

مقدمه

(۱) شناخت موضوع:

پایان نامه ی حاضر، بیانگر دست آوردهای بسیار نو و جامعی از رهگذر بررسی و تحلیل اشعار استشهادی سنایی در هشتاد و هشت اثر منثور فارسی تا پایان قرن دهم است. «استشهاد، اصطلاحی برای دو مفهوم در معانی و بدیع است؛ در علم معانی آن است که به منظور تأکید یا تأیید یک معنی، معنی دیگری به دنبال بیاورند. گوینده ممکن است به آیه، حدیث یا نظم دیگران استشهاد کند. استشهاد در فن بدیع آن است که شاعر در ضمن سخن منظوم، نام، لقب یا تخلص خود را به گونه ای لطیف چنان جای دهد که بر زیبایی کلام بیفزاید» (عکاو، ۱۳۸۴: ۳۶۷). استشهاد شعری، بیشتر از موضوعات مورد بحث در حوزه ی نثر مصنوع و مزین است که به طور گسترده از قرن ششم در متون نثر وارد می شود. از قرن ششم تا انتهای قرن دهم، دوره ای است که شامل بسیاری از متون مهم و اثرگذار ادب فارسی؛ مانند کلیله و دمنه، راحه الصدور، مرصادالعباد و... است و می تواند به عنوان مهم ترین گستره ی تألیفات ادب فارسی، بهترین دوره برای این بررسی باشد. در این بررسی و تحلیل، به شناسایی اشعار سنایی و ارائه ی ضبط متفاوت این ابیات در متون نثر و مقایسه با همان ابیات در آثار سنایی پرداخته شده است؛ سپس به متن شناسی آثار مورد نظر براساس این اشعار، موضوع شناسی این ابیات و متون مورد بررسی، نشان دادن رابطه ی

ابیات با متن نثر و کشف کاربردهای درج این ابیات، اشاره شده است و در انتها، جدول ها و نمودارهای آماری از میزان استشهاد به اشعار سنایی، میزان استناد نثرنویسان به آثار گوناگون وی، میزان استناد به این ابیات در متون نثر با موضوعات گوناگون و... ارائه شده است؛ لذا به این طریق می توان به جایگاه سنایی و شعر او در میان نثرنویسان دوره ی مذکور پی برد.

۲) اهمیت پژوهش:

پژوهش درباره ی استشهاد شعری، اهمیت دارد؛ زیرا اولاً این مقوله، یکی از ویژگی های مهم متون نثری است که گستره ی وسیعی از تاریخ زبان و ادبیات فارسی؛ یعنی قرن ششم تا سیزدهم را به خود اختصاص می دهد و در ثانی این متون، تعداد قابل توجهی از ابیات شاعران مهم دوره ی مذکور را شاهد آورده اند که نه تنها توجه به آن ابیات، سبب آشنایی با شاعران گمنام در تاریخ شعر و ادب فارسی می شود؛ بلکه ابیاتی ناشناخته از شاعران بزرگ فارسی زبان، مانند سنایی را به دست می دهد و نیز به یافتن صورت درست این ابیات یاری می رساند. علاوه بر این، بررسی ساختاری و محتوایی این ابیات، دریچه ای جدید از شیوه ی بررسی متون نثر و کسب اطلاعات مهم ادبی به سوی محققان و پژوهشگران ادب فارسی می گشاید. نباید از نظر دور داشت که تحلیل علمی متون نثر مزین به شواهد شعری، بدون توجه به ابیات استشهادی و مضامین آن ها عملی نیست و اگر عملی باشد، حداقل ناقص خواهد بود.

در متون آمیخته با شواهد شعری، اشعار شاعران مهمی مانند فردوسی، سنایی، نظامی، عطار، مولوی، حافظ و... دیده می شود. استشهاد به ابیات این شاعران، جایگاه شخصیتی و ادبی آنان را در ادب فارسی، نشان می دهد؛ چرا که همیشه شاعرانی مورد توجه نویسندگان بوده اند که در دگرگونی جریان های ادبی مؤثرند و میزان این تأثیر از نوآوری های آنان ناشی می شود. سنایی از جمله شاعرانی است که به دلیل «ویژگی های خاص شعری و نوآوری های ادبی اش و همچنین به سبب نگرانی هایش نسبت به محیط پیرامون و ناروایی های اجتماعی که شعر او را در ردیف بهترین اشعار اجتماعی و سیاسی قرار می دهد» (شفیعی کدکنی، ۱۳۸۶: ۱۷۶)؛ بسیار

مورد توجه نثرنویسان بوده است. اگر بخواهیم فهرستی از موضوعات گوناگون شعری به دست آوریم؛ شعر سنایی شاید از نظر محتوا، بر کلیه ی موضوعاتی که شاعران به آن پرداخته اند، بهترین گواه باشد؛ موضوعاتی مانند عرفان و تصوف، شرایط تاریخی، نقدهای اجتماعی، اخلاق اسلامی، اخلاق صوفیانه و... که به خوبی در شعر سنایی انعکاس یافته است و هنوز شاعری از این حیث، به پایه ی او نرسیده است. «طریق شعر، طریق صعب العبوری است که به ندرت کسی می تواند آن را طی کند و به جایی رسد که اهل نظر و ادب بر او کلمه ی «شاعر» را اطلاق کنند؛ چه این کلمه نزد ارباب تحقیق، مساوی عنوان «آدم»، یعنی انسان کامل است» (سمیعی، ۱۳۶۱: ۸۶) و به راستی که این راه دشوار را سنایی غزنوی، طی کرده است.

۳) اهداف پژوهش:

در این پایان نامه، چند هدف دنبال شده است:

۱-۳) تجزیه و تحلیل موضوعات مورد علاقه و قابل تعمق در متون نثر؛ همچون استشهاد ابیات فارسی، خاصه اشعار سنایی.

۲-۳) نشان دادن برخی ویژگی های ساختاری- محتوایی متون نثر تا پایان قرن دهم از رهگذر بررسی و تحلیل ابیات به استشهاد گرفته شده از آثار سنایی در این متون.

۳-۳) فراهم آوردن مجموعه ای از اشعار سنایی که در متون نثر مورد نظر مشاهده می شوند؛ برای کمک به تصحیح آثار وی.

۴-۳) ارائه ی پیشنهادهایی برای تصحیح ابیات سنایی بر مبنای متون مذکور.

۵-۳) دسته بندی زمینه ها و پیام های اشعاری که از آثار سنایی به استشهاد گرفته شده است.

۴) پرسش های پژوهش:

۱-۴) تفاوت ضبط اشعار تضمین شده با همان ابیات و مصاریع در آثار سنایی چیست؟ آیا

می توان صورت صحیح تر این ابیات و مصاریع را براساس این کتاب ها مشخص کرد؟

- ۲-۴) آیا می توان در این متون به ابیاتی از سنایی دست یافت که در آثار وی نیامده باشد؟
- ۳-۴) موضوعات متونی که ابیات سنایی را به استشهاد گرفته اند، کدامند؟
- ۴-۴) ابیات و مصاریع سنایی در کدام متن ها بیشتر به کار رفته است؟
- ۵-۴) اشعار استشهادی سنایی در متون مورد نظر، به چه منظورهایی به کار گرفته شده است؟
- ۶-۴) رابطه ی این ابیات با متن نثر چگونه است؟

۵) فرضیه های پژوهش:

- ۱-۵) در برخی ابیات مورد استشهاد، تفاوت هایی با همان ابیات در آثار سنایی دیده می شود که باتوجه به دیگر ابیات، مفاهیم ابیات، ساختار متداول اشعار دوره ی مورد نظر و با توجه به میزان قابل اعتماد بودن متن نثر، می توان ضبط صحیح تر ابیات را مشخص کرد.
- ۲-۵) در بعضی کتاب های مورد بررسی، ابیاتی از سنایی وجود دارد که در آثار وی نیست.
- ۳-۵) متون نثری که ابیات سنایی را مورد استشهاد قرار داده اند شامل موضوع های گوناگونی؛ مانند تاریخ، عرفان و تصوّف، ترسل، قصص و حکایات، انتقاد، مسائل دینی، فنون ادبی و لغت، اخلاق و حکم، شرح و تفسیر، علم رجال و سرگذشت است.
- ۴-۵) ابیات سنایی بیشتر در متون تاریخی و عرفان و تصوّف شاهد آمده است.
- ۵-۵) استشهاد به ابیات مورد نظر به منظور تأیید و تأکید، جنبه های آموزشی، زیباساختن اثر، روشن سازی، جذب مخاطب، تکمیل محتوای متن و... بوده است.
- ۶-۵) در چگونگی ارتباط ابیات با متن نثر، گاه متن بدون ابیات استشهادی از نظر ساختار و محتوا، ناقص به نظر می آید و گاه حذف آن، لطمه ای به کلّ متن وارد نمی کند؛ اما حضور این ابیات بر استحکام متن می افزاید.